

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

شناسایی متغیرهای کلیدی موثر بر الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت: کاربست روش میک مک در آینده پژوهی

اعظم نیازی کومله^۱

حجت شریفی^۲

مصطفی شاهمحمدی^۳

چکیده

با توجه به اینکه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به عنوان سندی بالادستی ابعاد و حوزه های گوناگون هر جامعه ای را در بر می گیرد، بنابراین شناخت متغیرهای کلیدی موثر بر این الگوی گامی بسیار مهم در تحقق اهداف این الگو می باشد. مدیریت این روابط نیازمند کسب درکی عمیق و سیستمی از پیشرانها، عوامل کلیدی و متغیرهای اصلی تاثیرگذار بر شکل گیری آن می باشد که هدف اصلی تحقیق پیشرو بر این مهم استوار گردیده است. فرآیند تحقیق مشتمل بر ۴ فاز شناسایی و معرفی سیستم، صورت بندی ساختاری تاثیرات متقابل و تحلیل متغیرها و تعیین متغیرهای کلیدی بود. لذا با مراجعه به خبرگان علمی و حرفه ای و نیز استفاده از روش تحلیل ساختاری اثرات متقاطع با نرم افزار میک مک، تعداد ۲۰ متغیر در قالب الگوی پستل شناسایی و جهت تعیین متغیرهای کلیدی با هدف مدیریت آینده روابط فیما بین تحلیل گردید. بر این اساس از بین متغیرهای ۲۰ گانه مورد مطالعه، «حکمرانی خوب» به عنوان پیشران و متغیرهایی چون «بهره گیری از سامانه جامع اطلاعاتی به منظور تحقق عدالت مالیاتی»، «اهمیت منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی»، «تقویت روحیه تعاون، مسئولیت پذیری و مشارکت و «جهادی»، «سیستم دفاعی مبتنی بر بازدارندگی» متغیرهای کلیدی آن می باشند که بیشترین قابلیت را در اعمال مدیریت بر آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت دارند. در نتیجه سیستم مورد نظر ناپایدار بوده است.

کلیدواژه ها: آینده پژوهی، الگوی پیشرفت، پیشران، میک مک، متغیر کلیدی.

۱. دانشجوی دکتری سیاست گذاری فرهنگی دانشگاه خوارزمی

۲. کارشناس ارشد علوم اجتماعی

۳. دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

مقدمه

پیشرفت عبارت است از فرآیند بهبود یعنی حرکت از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوبی همه جانبه و فراگیر در همه ابعاد اجتماعی اقتصادی که برای رسیدن به جامعه مطلوب در این مسیر و در نتیجه این فرایند می‌بایست جامعه به سمت از میان برداشتن مواردی مانند فقر مادی و حتی فقر معنوی، تبعیض و بی‌عدالتی، عدم امنیت مادی و معنوی و (حتی مواردی مانند کاهش وابستگی‌های نافی استقلال و عزت ملی و ...) نهایتاً ارتقا سطح رفاه، بهبود سطح عمومی زندگی و تعالی معنوی حرکت کند (خوش‌چهره و حبیبی، ۱۳۹۱: ۲۱۹). الگو نیز نقشه جامع‌ای است که به ما می‌گوید به کدام سمت و برای کدام هدف داریم حرکت می‌کنیم. بدون نقشه جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد، همچنان که در طول این سی سال به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن در زدیم (خامنه‌ای، سیدعلی، ۸۹/۹/۱۰) و الگوی پیشرفت نیز نسخه‌ای هویتی است که مؤلفه‌های هویتی آن، از نوع هویت حاکم بر یک تمدن تبعیت می‌کند به نوعی باید گفت که هر الگوی پیشرفت بازتاب دهنده تفکرات اعتقادی حاکم بر تمدن موجود آن می‌باشد (امرائی، ۱۳۸۸: ۴۲).

بررسی آثار و پیامدهای ۵۷ سال برنامه‌ریزی توسعه در کشور ما نشان می‌دهد توسعه به سبک غربی (و تنها با جرح و تعدیل‌های اسلامی) از یک‌سو نتوانسته به مانند کشورهای غربی باعث توسعه کشور شود و از سوی دیگر نیز باعث کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی ایرانی شده است. دلیل این امر را باید در اینجا جستجو کرد که مبانی، اقتضات و مسائل و غایات توسعه با مبانی، اقتضات و مسائل و غایات جامعه اسلامی ایران زاویه دارد و این امر ضرورت طراحی الگویی متناسب با جامعه ایران را ایجاب می‌کند (مختاریان‌پور، ۱۳۹۵: ۱۰). با توجه به ضرورت تدوین نقشه پیشرفت اسلامی-ایرانی و روشن شدن ابعاد و زوایایش به‌طور کامل بر خلاف مسیر پیشرفت غربی و شرقی (خامنه‌ای، سیدعلی، ۸۷/۲/۱۴) در جهت تداوم و تکامل رویکرد «عدالت و پیشرفت توأمان» مبتنی بر پیشرفت چشمگیر و عدالت محسوس در سطح کشور و طراحی و تهیه نقشه‌ی راه در این جهت (خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۸۷/۰۶/۳۰، ۱۳۸۷/۰۶/۰۴ و ۱۳۸۸/۰۱/۰۱)، مهم‌ترین وظیفه نخبگان اعم از دانشگاهی و حوزوی تنظیم نقشه جامع پیشرفت کشور براساس مبانی اسلام (خامنه‌ای، سیدعلی، ۲۵/۰۲/۱۳۸۶) خواهد بود (سنچولی، ۱۳۹۷: ۷۶). از این رو شناسایی متغیرهای کلیدی موثر بر الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

در بیان ضرورت موضوع تحقیق نیز گفتنی است با توجه به شرایط خاص جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری با جمعیت اکثریت شیعه، دارای اهداف و آرمان‌های متعالی، تاثیرگذار در منطقه خاورمیانه، قرار داشتن در نوک پیکان دشمنی‌های بین‌المللی (رستم‌زاده و پناهی، ۱۳۹۴)، دستیابی به الگوی جدیدی از پیشرفت که اهداف والای انقلاب اسلامی از جمله پیشرفت و عدالت و سبک زندگی اسلامی را فراهم نموده و در مقابل تهدیدات خارجی مستحکم و ضربه‌ناپذیر باشد لازم و ضروری است.

هدف پژوهش

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

نوشتار پیش‌رو به حصول چند هدف کلی معطوف می‌باشد:

- واکاوی حوزه الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت با رویکرد سیستمی و تلاش برای شناسایی متغیرهای موثر بر این سیستم

- اولویت بندی متغیرها بر اساس میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری آنها بر سیستم، مبتنی بر آراء خبرگان و تکنیک‌های تحلیلی نرم‌افزاری

بر این اساس سوال اصلی تحقیق، شناسایی مهمترین عوامل و متغیرهای تاثیرگذار بر آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت با رویکرد سیستمی است. به لحاظ اکتشافی بودن تحقیق، فرضیه‌ای قابل طرح نبوده و پاسخ سوالات، منوط به آراء نخبگان و فرآیند تحلیلی انجام شده به روش تحلیل ساختاری تاثیر متقابل می‌باشد.

مبانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

الگوی پایه، چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی بسوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است. این الگو با مشارکت گسترده متفکران و صاحب‌نظران ایرانی و بر اساس جهان‌بینی و اصول اسلامی و ارزش‌های انقلاب اسلامی و با توجه به مقتضیات اجتماعی و اقلیمی و میراث فرهنگی ایران، بر طبق روش‌های علمی و با استفاده از دستاوردهای بشری و مطالعه آینده‌پژوهانه تحولات جهانی طراحی شده و شامل مبانی، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر است. مبانی، اهم پیش‌فرض‌های اسلامی، فلسفی و علمی جهان‌شمول معطوف به پیشرفت را ارائه می‌دهد. آرمان‌ها، ارزش‌های فرازمانی - فرامکانی و جهت‌بخش پیشرفت است. مبانی و آرمان‌ها وجه اسلامیت الگو را تضمین می‌کنند. رسالت، میثاق مشترک مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران برای پیشرفت است. افق، آرمان‌های الگو را بر جامعه و زیست‌بوم ایران در نیم‌قرن آینده تصویر می‌کند و هدف‌های واقعی آحاد مردم، جامعه و حکومت ایران را در آن موعد معین می‌سازد. تدابیر، تصمیمات و اقدامات اساسی و بلندمدت برای حل مسائل مهم کشور و شکوفا ساختن قابلیت‌های ماندگار ملی به‌منظور رسیدن به افق است (سند الگوی پایه‌ی اسلامی ایرانی پیشرفت، تاریخ مراجعه ۱۳۹۷/۱۲/۰۵، <http://olgou.ir>).

آرمان‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

آرمان‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ارزش‌های بنیادین فرازمانی و فرامکانی جهت‌دهنده پیشرفت است. مبنایی‌ترین این ارزش‌ها، نیل به خلافت الهی و حیات طیبه است. اهم ارزش‌های تشکیل‌دهنده حیات طیبه عبارتند از: معرفت به حقایق، ایمان به غیب، سلامت جسمی و روانی، مدارا و همزیستی با هم‌نوعان، رحمت و اخوت با مسلمانان، مقابله مقتدرانه با دشمنان، بهره‌برداری کارآمد و عادلانه از طبیعت، تفکر و عقلانیت، آزادی مسئولانه، انضباط اجتماعی و قانون‌مداری، عدالت همه‌جانبه، تعاون، مسئولیت‌پذیری، صداقت، نیل به کفاف، استقلال، امنیت و فراوانی (همان).

افق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

تا سال ۱۴۴۴ ایران به پیشتاز در تولید علوم انسانی اسلامی و فرهنگ متعالی در سطح بین‌المللی تبدیل شده و در میان پنج کشور پیشرفته جهان در تولید اندیشه، علم و فناوری جای گرفته و از اقتصادی دانش‌بنیان، خوداتکا و مبتنی بر عقلانیت و معنویت اسلامی برخوردار، و دارای یکی از ده اقتصاد بزرگ دنیا است. تا آن زمان، سلامت محیط زیست و پایداری منابع طبیعی، آب، انرژی و امنیت غذایی با حداقل نابرابری فضایی در کشور فراهم شده؛ کشف منابع، خلق مزیت‌ها و فرصت‌های جدید و وفور نعمت برای همگان با رعایت عدالت بین نسلی حاصل شده است. فقر، فساد و تبعیض در کشور ریشه‌کن گردیده و تکافل عمومی و تأمین اجتماعی جامع و فراگیر و دسترسی آسان همگانی به نظام قضایی عادلانه تأمین شده است.

ایران در آن زمان از تداوم رهبری فقیه عادل، شجاع و توانمند و ضمانت کافی برای سیاست‌ها، قوانین و نظامات مبتنی بر اسلام برخوردار است و همچنان با اتکا به آرای عمومی از طریق مشارکت آزادانه مردم در انتخابات به دور از تهدید ثروت و قدرت و با بهره‌گیری نظام‌مند از مشورت جمعی نخبگان اداره می‌شود و قدرت کامل برای دفاع بازدارنده از عزت، حاکمیت ملی و استقلال، امنیت همه‌جانبه و تمامیت ارضی خویش را حفظ کرده و عامل اصلی وحدت و اخوت اسلامی، ثبات منطقه‌ای و عدالت و صلح جهانی است. در سال ۱۴۴۴ ایران از نظر سطح کلی پیشرفت و عدالت، در شمار چهار کشور برتر آسیا و هفت کشور برتر دنیا شناخته می‌شود و دارای ویژگی‌های برجسته جامعه اسلامی و خاستگاه تمدن نوین اسلامی ایرانی است (همان). **تدابیر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت**

- ۱- تبیین و ترویج اسلام ناب محمدی (ص) متناسب با مقتضیات روز؛
- ۲- تقویت و تعمیق فرهنگ توحیدی و معادباور و ایمان به غیب؛
- ۳- بسط فرهنگ قرآنی و تعمیق معرفت و تداوم محبت اهل بیت (ع) از طریق زنده نگه داشتن فرهنگ عاشورا و انتظار بدون انحراف و بدعت؛
- ۴- ترویج آموزه‌های اخلاق اسلامی و هنجارهای مدنی و تبلیغ عملی دین؛
- ۵- شناساندن علمی و واقع‌بینانه ارزش‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی؛
- ۶- گسترش تعلیم و تربیت و حیانی، عقلانی و علمی؛
- ۷- تربیت نیروی انسانی توانمند، خلاق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی و محکم‌کاری؛
- ۸- ارتقای موقعیت شغلی، کرامت و منزلت اقشار علمی و فرهنگی به ویژه معلمان و استادان؛
- ۹- تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی ایرانی سالم و خانواده‌محور با تسهیل ازدواج و تحکیم خانواده و ارتقای فرهنگ سلامت در همه ابعاد؛
- ۱۰- اهتمام به احیا و توسعه نمادهای اسلامی ایرانی به ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی با حفظ تنوع فرهنگی در پهنه سرزمین؛

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

- ۱۱- تحقیق و نظریه‌پردازی برای تبیین عدم تعارض دوگانه‌هایی از قبیل عقل و نقل، علم و دین، پیشرفت و عدالت، ایرانی بودن و اسلامیت، و تولید ثروت و معنویت از سوی صاحب‌نظران و نهادهای علمی کشور؛
- ۱۲- تقویت و گسترش تولید علمی اصیل، بومی و مفید در رشته‌های علوم انسانی با بهره‌گیری از مبانی و منابع اسلامی و دستاوردهای بشری؛
- ۱۳- توسعه علوم بین‌رشته‌ای و مطالعات و پژوهش‌های چند رشته‌ای بدیع و مفید؛
- ۱۴- کوشش و تعامل فکری بلندمدت و پایدار نخبگان و مؤسسات علمی برجسته کشور در عرصه بین‌المللی؛
- ۱۵- حمایت فزاینده و مطالبه متناسب از برجسته‌ترین مؤسسات و شخصیت‌های علمی کشور برای تولید علم در راستای رفع نیازها و حل مسائل اساسی جامعه؛
- ۱۶- ارزش‌گذاری معلومات و مهارت‌های غیررسمی روزآمد و کارآمد، ارتقای دانش‌های مهارتی و تنوع‌بخشی به شیوه‌های مهارت‌افزایی؛
- ۱۷- ارتقای دانش پایه و توسعه شبکه‌های علم، فناوری و نوآوری با همکاری متقابل مؤسسات علمی و پژوهشی، صنایع و دولت در فرایند تولید کالا و خدمات؛
- ۱۸- ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای بومی به فناوری‌های صنعتی با استفاده از دستاوردهای نوین علمی و تجارب تاریخی و احیای بازارهای تولیدی تخصصی مطابق قابلیت‌های سرزمینی؛
- ۱۹- پی‌ریزی و گسترش نهضت کسب و کار هنرهای نمایشی و کاربردهای فضای مجازی با استفاده از میراث فرهنگی و ادبی ایرانی اسلامی و قابلیت‌های ملی و محلی مطابق تقاضا و پسند مخاطب منطقه‌ای و جهانی؛
- ۲۰- التزام به رعایت اصول و قواعد اسلامی در غایت و ساختار تصمیمات، سیاست‌گذاری‌ها و نهادسازی‌های اقتصادی و مالی؛
- ۲۱- تحقق عدالت مالیاتی و کاهش فاصله‌های جمع درآمد خالص خانوار از طریق ایجاد نظام یکپارچه مالیات ستانی، تأمین اجتماعی و ارائه تسهیلات مالی با بهره‌گیری از سامانه جامع اطلاعاتی ملی؛
- ۲۲- تسهیل ورود کارآفرینان به عرصه‌های اقتصادی به ویژه اقتصاد دانش بنیان و کاهش هزینه‌های کسب و کار با تاکید بر اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی کشور؛
- ۲۳- تحقق عدالت در ساختار قانونی نظام بانکی با ایجاد انضباط پولی، رهایی از ربای قرضی، توزیع عادلانه خلق پول بانکی و بهره‌مند سازی عادلانه آحاد مردم جامعه از خدمات پولی؛
- ۲۴- استقلال بودجه دولت از درآمد‌های حاصل از بهره‌برداری از منابع طبیعی و ثروت‌های عمومی و انتقال این درآمد‌ها به مردم با تأمین عدالت بین نسلی؛
- ۲۵- توقف خام‌فروشی منابع طبیعی ظرف ۱۵ سال از زمان شروع اجرای الگو و جایگزینی آن با زنجیره پیش‌رونده تولید ارزش افزوده ملی در داخل و خارج کشور؛

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

- ۲۶- مصون سازی و تقویت فرآیندها، سیاست‌ها، تصمیمات و نهادهای اقتصادی در مقابل تکانه های سیاسی-اقتصادی هدفمند و غیرهدفمند برونزا؛
- ۲۷- توسعه فعالیت‌های زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی و مصرف آب، انرژی و سایر منابع حیاتی متناسب با ظرفیت، حقوق و اخلاق زیستی؛
- ۲۸- حفظ حقوق مالکیت عمومی بر منابع طبیعی و ثروت های ملی همراه با رعایت ملاحظات صیانتی، زیست محیطی و بین نسلی در بهره برداری از آنها؛
- ۲۹- کاهش شدت مصرف انرژی و متناسب سازی سهم تولید و مصرف انرژی از منابع انرژی پاک؛
- ۳۰- بستر سازی برای استقرار متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای در پهنه سرزمین بر مبنای آمایش ملی و تخصیص امکانات و تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی و فرهنگی مناطق مختلف و توانمندسازی مناطق محروم با توجه به استعداد های سرزمینی؛
- ۳۱- تمرکز زدایی در ساختار اقتصادی-مالی کشور با واگذاری برنامه ریزی و تصمیم گیری به استان‌ها و شهرستان‌ها در چارچوب سیاست‌های ملی؛
- ۳۲- بهره‌گیری از دیپلماسی فعال اقتصادی در کسب فناوری‌های پیشرفته و تشویق سرمایه گذاری خارجی برای صادرات و حمایت از صادرات تولیدات داخلی با ارزش افزوده؛
- ۳۳- فعال کردن قابلیت‌های سرزمینی و موقعیت ارتباطی ایران از طریق ایجاد زیرساخت‌های پیشرفته برای تبدیل ایران به قطب راهبردی فرهنگی، علمی، فناوری و اقتصادی؛
- ۳۴- گسترش قطب‌های گردشگری طبیعی، فرهنگی، مذهبی و سلامت با محوریت مناطق و مراکز هویت‌ساز؛
- ۳۵- تأمین امنیت و ایمنی غذا و ترویج تغذیه سالم و ارتقای سازوکارهای نظارت بر تولید و توزیع مواد غذایی و مصرفی؛
- ۳۶- پوشش همگانی مراقبت‌ها و خدمات و توزیع عادلانه منابع حوزه سلامت؛
- ۳۷- همکاری بین‌بخشی و مشارکت نظام‌مند مردمی در ارتقای سلامت با اولویت پیشگیری و کنترل عوامل تهدیدکننده؛
- ۳۸- تنظیم نرخ باروری در بیش از سطح جانشینی؛
- ۳۹- اعتلا و تقویت و ترویج دانش بومی در حوزه سلامت مبتنی بر شواهد متقن علمی؛
- ۹۴۰- ارتقای توانمندی‌های حوزه پزشکی با هدف ارائه آموزش، خدمات و تولیدات در سطح ملی و بین‌المللی؛
- ۴۱- اعتلای منزلت و حقوق زنان و ارتقای جایگاه اجتماعی و فرصت‌های عادلانه آنان و تأکید بر نقش مقدس مادری؛
- ۴۲- ارتقای استقلال، اقتدار، پاسخگویی و تخصصی شدن نظام قضایی و تربیت و جذب قضات عالم و متعهد و دانش‌افزایی مستمر و نظارت بر عملکرد قضات و کارکنان قضایی و اصلاح و الکترونیکی کردن فرایندهای دادرسی؛
- ۴۳- طراحی و اجرای راه‌های پیشگیری از جرم و افزایش آگاهی و اخلاق اجتماعی و تقوای عمومی؛
- ۴۴- گسترش فهم عمیق و تحکیم نظریه مردم‌سالاری دینی مبتنی بر ولایت فقیه؛

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشبران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

- ۴۵- حفظ و تقویت مردم‌سالاری دینی، مشارکت مردمی، عدالت و ثبات سیاسی؛
- ۴۶- گسترش و تقویت تشکل‌های مردمی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی و تحکیم ساختار درونی نظام
- ۴۷- تقویت فضای آزاداندیشی به منظور ارزیابی و نقد علمی سیاست‌ها و عملکردهای گذشته و حال برای تصحیح مستمر آن و حفظ مسیر انقلاب اسلامی؛
- ۴۸- ارتقای نظارت رسمی، مردمی و رسانه‌ای بر ارکان و اجزای نظام و پیشگیری از تداخل منافع شخصیت حقیقی و حقوقی مسئولان و کارکنان حکومت و برخورد بدون تبعیض با مفسدان به ویژه در سطوح مدیریتی
- ۴۹- اجرای کامل ضمانت‌های پیش‌بینی شده در قانون اساسی در حوزه آزادی‌های فردی و اجتماعی و آموزش و ترویج حقوق و تکالیف شهروندی و تقویت احساس آزادی در آحاد جامعه؛
- ۵۰- تعیین ضوابط عادلانه و شفاف‌سازی فرایندهای تخصیص امکانات و امتیازات دولتی؛ درآمد، ثروت و معیشت مسئولان حکومتی و منابع و هزینه‌های مالی فعالیت سیاستمداران و تشکل‌های سیاسی؛
- ۵۱- گزینش مسئولان و مدیران بر مبنای التزام عملی آنان به حد کفاف در معیشت و اهتمام ایشان به هنجارهای عدالت، صداقت، راستگویی، اعتماد، فداکاری و پاسخگویی؛
- ۵۲- تقویت اقتدار حاکمیتی و ارتقای نظام سیاسی و متناسب‌سازی ساختار اداری کشور با روش‌های جدید به گونه‌ای که کمتر از یک درصد جمعیت کشور حقوق‌بگیر دولت باشند.
- ۵۳- پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران، گسترش بسیج مردمی و تقویت بنیه دفاعی بازدارنده؛
- ۵۴- تقریب مذاهب اسلامی و تحکیم اتحاد و انسجام مسلمانان از طریق تأکید بر مشترکات دینی و پرهیز از اهانت به مقدسات مذاهب اسلامی؛
- ۵۵- ترویج عقلانیت و روحیه جهادی در جهان اسلام و حمایت از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌های آزادی‌بخش و استیفای حقوق مردم فلسطین؛
- ۵۶- تأکید بر چندجانبه‌گرایی، گسترش دیپلماسی عمومی و کمک به حکمیت و صلح بین‌المللی (همان).

پیشینه پژوهش

علیرغم علاقه و تلاش دیرینه بشر برای پیش‌بینی آینده و داشتن ذهنیتی از چند و چون وقایع و رخدادها قبل از وقوع آنها، و صرف‌نظر از دست‌یازی به نجوم، طالع‌بینی و علوم غریبه‌ای چون جفر و رمل و اسطرلاب با رویکردی اکتشافی به آینده، پیشینه آینده‌پژوهی دانش‌بنیان با هدف شناسایی آینده‌های بدیل و عوامل شکل‌دهنده آنها و برنامه‌ریزی و تلاش برای ساختن آینده‌های مطلوب، چندان طولانی نیست. با این وجود توجه وافر به این حوزه خاص از تحقیقات علمی به

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشبران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

جهت تاثیر شگرف آن بر تمامی شئون فردی، اجتماعی و علمی حیات بشری در دهه‌های اخیر، منجر به تولید ادبیاتی متورم و در عین حال بدیع از رویکردها و تکنیک‌های گوناگون به آینده‌پژوهی گردیده است.

به‌طور کلی مطالعات با رویکرد آینده‌پژوهی در ادبیات علمی کشور سابقاً رواج چندانی نداشته و رشته نسبتاً جدیدی به حساب می‌آید. به همین تناسب در تحقیقات محدود آینده‌پژوهی موجود، پژوهش‌هایی که با تکنیک تحلیل ساختاری در پی واکاوی متغیرهای یک سیستم در افق پیش‌رو بوده باشند نیز فراوانی قابل توجهی ندارند.

کاربست منطق روش مطالعه تاثیرات متقابل به حدود دهه ۶۰ میلادی بر می‌گردد (Godet & Durance, 2011). اما پیشرفت در رویکردهای جدید به این نوع از تحلیل ساختارمند و مشخصاً استفاده از روش میک‌مک مرهون تلاش‌های گوده، آینده‌پژوه فرانسوی است. وی و همکارانش در قالب پروژه‌های متعددی در حوزه‌های نظامی و استراتژیک به شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی متغیرهای تاثیرگذار بر آینده سیستم‌های مختلف پرداخته و در یک تلاش تیمی، نرم افزار میک‌مک را توسعه داده‌اند که مدل‌های ماتریسی با محاسبات انبوه را برای بررسی تاثیر متقابل متغیرهای یک سیستم و تعیین متغیرهای کلیدی آن به دست می‌دهد.

هر چند سهم مطالعات مشابه در کشور ما متناسب نبوده اما برخی پژوهشگران داخلی نیز در حوزه‌های مختلفی از مطالعات با رویکرد آینده‌پژوهی، از این تکنیک استفاده نموده‌اند (روستایی، علی اکبری و حسین زاده، ۱۳۹۵؛ مینایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ راست قلم، صیدایی و نوری، ۱۳۹۵؛ مولایی و طالبیان، ۱۳۹۴؛ بزاز زاده، داداش پور و مطوف، ۱۳۹۳؛ تقی لو، ۱۳۹۳؛ ثقفی و همکاران، ۱۳۹۳؛ زالی و زمانی پور، ۱۳۹۳؛ طاهری دمنه و نادری خورشیدی، ۱۳۹۳؛ بهشتی و زالی، ۱۳۹۰). لکن پژوهشی که روش تحلیل تاثیرات متقابل را در نقش پیشبران‌های موثر در الگوی پایه‌ی اسلامی ایرانی پیشرفت به کار بسته باشد، مشاهده نگردید که از این بابت موضوع مقاله متضمن نوآوری است. در ادامه به برخی از مطالعات مرتبط با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اشاره شده است.

خوش‌چهره و حبیبی (۱۳۹۱) با روش کیفی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، به بررسی اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت در اسناد فرادستی نظام ج.ا.ایران پرداخته‌اند. یافته‌های محققین نشان می‌دهد اصول پایه‌ای این الگو عبارت از دین‌محوری حاکمیت، کرامت انسانی، امنیت، عدالت، آزادی، رفاه و معنویت است و عناصر کلیدی آن عبارت از علم‌محوری، مردم‌سالاری دینی، سرمایه (مادی، انسانی، اجتماعی و مذهبی)، وحدت، هویت اسلامی ایرانی، تعامل سازنده بین‌المللی و اقتدار همه‌جانبه است. مختاریان پور (۱۳۹۵) با روش مطالعه تطبیقی و جمع‌آوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و گروه کانونی مدل فرایندی الگویی فرایندی جهت طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تدوین کرده است. این الگو مشتمل بر ۹ بخش «تدوین بنیادهای اسلامی پیشرفت»، «زمانه‌شناسی»، «مسأله‌شناسی»، «طراحی نظام حکمرانی، نهادهای لازم و قواعد اساسی برای تحقق پیشرفت اسلامی ایرانی»، «طراحی افق جمهوری اسلامی ایران و نظام اجرا و ارزیابی الگو»، «تعریف برنامه‌های میان‌مدت پیشرفت»، «مدیریت تولید علوم بومی (اسلامی-ایرانی)، «گفتمان‌سازی» و «طراحی و پیاده‌سازی الگوی تحول» است. همچنين سنچولی (۱۳۹۲) در تبیین ماهیت

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت شاخصه‌های سه‌گانه الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت را شامل ۱- ابتناء بر عدالت و معنویت، ۲- انطباق با مقتضیات بومی و ۳- تضمین‌کننده استقلال کشور می‌داند و الزامات اسلامی بودن این الگو را اعتقاد به توحید و مبدا عالم، ۲- توجه کامل به معاد، محاسبه و زندگی پس از مرگ، ۳- نگاه اسلامی به رستگاری و محور بودن انسان، ۴- پیوستگی دنیا و آخرت، ۵- توجه به نگاه اسلام به امر حکومت، ۶- نگاه اسلامی و نگاه غیر مادی به اقتصاد و ۷- عدالت‌محوری مطرح می‌نماید. عبدالملکی (۱۳۹۱) مقاله‌ای با عنوان «الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت منطقه ای (مقدمه ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه ریزی)» صورت داده است. نتایج این محقق نشان می‌دهد الف) الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت منطقه‌ای، چارچوبی برای تعیین مسیر حرکت اقتصاد مناطق کشور، هم راستا با جهت‌گیری اسلامی-ملی پیشرفت و مبنای آن نظریه عدالت اقتصادی منطقه‌ای و معیارهای کلی آن، تحقق عدالت توزیعی و تخصیصی در سطوح منطقه‌ای و بین منطقه‌ای است. ب) اهداف این الگو را می‌توان در چهار عنصر افزایش تولید، ارتقاء بهره‌وری، ارتقاء دانش و فنآوری و ارتقاء رفاه عمومی خلاصه نمود. ج) به‌منظور کاربردی‌سازی بیشتر، اهداف عدالت اقتصادی منطقه‌ای و یا همان ابعاد پیشرفت منطقه‌ای در این الگو را می‌توان در قالب بیان جدیدی از مفهوم رفاه منطقه‌ای باز توضیح نمود. د) اجزای عملکردی الگوی منطقه‌ای پیشرفت اسلامی-ایرانی بر اساس مطالعات مربوط به وضعیت موجود منطقه در خصوص معیارها و سطوح رفاهی فوق، تحلیل‌های آسیب‌شناختی در دو حوزه آسیب‌های منبث از کمبود امکانات و آسیب‌های منبث از ناکارآمدی فرآیندها صورت می‌گیرد.

روش تحقیق

این تحقیق با رویکرد آینده‌پژوهی طراحی و انجام گرفته است. رویکرد آینده‌پژوهی مورد نظر در این پژوهش با عبور از رویکرد سنتی آینده‌پژوهی یعنی تلاش برای پیش‌بینی یک آینده و تخمین اینکه چه وقایعی در کدام بازه زمانی محتمل، محقق خواهند شد، به دنبال ترسیم شرایط و آینده‌های گوناگون در افق پیش‌روی سیستم مورد مطالعه است. همانگونه که اسلاتر تاکید می‌نماید در این رویکرد با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدولوژی‌ها و به جای تصور فقط یک آینده، به گمانه‌زنی‌های سیستماتیک و خردورزانه در مورد نه فقط یک آینده بلکه چندین آینده متصور مبادرت می‌شود. رویکرد مورد نظر که رویکرد غالب در مطالعات جدید آینده‌پژوهی است -مخصوصاً در تعامل با مدیران و تصمیم‌سازان- نیازمند تبیین و تشریح بیش‌تری است. به لحاظ روشی، هسته اصلی آن تحلیل ساختاری است که از روش‌های متنوعی در بخش‌های مختلف آن استفاده گردیده است. از نظر ماهیت داده‌ها، کیفی و بر اساس روش گردآوری داده‌ها، اسنادی و پیمایشی است. همچنین تحقیق، اهداف اکتشافی را دنبال می‌کند.

در جدول شماره یک فازهای چهارگانه و گام‌های هر فاز و روش بکار رفته و خروجی‌های مربوط به هر فاز بصورت فشرده ارائه گردیده است.

جدول ۱: چارچوب عملیاتی کل فرآیند تحقیق

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشبران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

فازهای تحقیق	گام‌ها	روش‌شناسی	خروجی
فاز اول: شناسایی و معرفی سیستم مورد مطالعه	<ul style="list-style-type: none"> - مرور سوابق روابط دو متغیر - مرور پژوهش‌های مشابه از منظر روش‌شناسی - احصاء لیست اولیه متغیرهای موثر بر روابط دو متغیر 	<ul style="list-style-type: none"> - مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی - الگوی تحلیلی پستل 	<ul style="list-style-type: none"> - پیشینه الگوی پیشرفت - پیشینه نظری مطالعات مشابه - لیست اولیه مشتمل بر ۸۰ متغیر موثر در حوزه الگوی پیشرفت
فاز دوم: توسعه لیست متغیرهای موثر الگوی پایه ایرانی اسلامی پیشرفت	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کمی و کیفی متغیرهای موثر بر اساس آراء خبرگان - ایجاد همگرایی نسبی بین آراء خبرگان 	<ul style="list-style-type: none"> - فرآیند شبه دلفی - پانل خبرگی - مصاحبه‌های عمیق باز 	<ul style="list-style-type: none"> - لیست نهایی مشتمل بر ۲۰ متغیر موثر بر روابط دو متغیر مبتنی بر آراء خبرگان علمی و اجرایی فعال در این حوزه
فاز سوم: صورت‌بندی ساختاری متغیرها و تاثیرات متقابل آنها بر همدیگر	<ul style="list-style-type: none"> - تعیین میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری متغیرها بر همدیگر 	<ul style="list-style-type: none"> - مصاحبه عمیق 	<ul style="list-style-type: none"> - ماتریس ۲۰*۲۰ تاثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر
فاز چهارم: تحلیل و تفسیر متغیرها و تعیین متغیرهای کلیدی سیستم	<ul style="list-style-type: none"> - اجرای تحلیل ساختاری با نرم افزار میک مک - تحلیل نتایج نرم افزاری و خروجی‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - نرم افزار میک مک - تحلیل استنتاجی محتوای خروجی‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - متغیرهای کلیدی موثر بر الگوی پایه ایرانی اسلامی پیشرفت

پس آینده‌پژوهی روش اصلی پژوهش حاضر است، زیرا در رویکردی آینده‌نگر در پی مطالعه متغیرهای شکل‌دهنده ارتباطات فیما بین و شناسایی متغیرهایی با بیش‌ترین تاثیرگذاری هستیم. به لحاظ تکنیک‌های جمع‌آوری، از تکنیک‌های متعدد و ترکیبی از مطالعه اسنادی، مصاحبه عمیق، شبه‌دلفی و محاسبات و تکنیک‌های نرم‌افزاری استفاده گردیده است. لذا به لحاظ تعدد شیوه‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها نمی‌توان اظهار نظری کلی و واحد در مورد کمی یا کیفی بودن روش پژوهش ارائه داد، هرچند که داده‌های اولیه آن کیفی است. در حقیقت روش تحقیق شامل طیفی از روش‌های کمی و کیفی و ترکیبی است. همچنین پژوهش حاضر، رویکردی اکتشافی داشته و بر این اساس چنانچه پیش‌تر نیز اشاره گردید فرضیه‌ای طرح نگردیده است.

در بخش مرور منابع با رویکردی سیستمی به آینده روابط متغیرهای موجود، تلاش گردیده بر اساس الگوی تحلیلی پستل^۴ متغیرهای شکل‌دهنده سیستم بر اساس مولفه‌های موثر بر این الگو احصاء و جمع‌بندی گردد. حاصل این گام لیستی از حدود ۲۵ متغیر اصلی تاثیرگذار بر روابط دو متغیر بوده است.

در گام بعدی در فرآیندی شبه‌دلفی و ترکیبی از مصاحبه‌های حضوری و توزیع پرسشنامه، این لیست پالایش و توسعه داده شده است. نتیجه این گام لیستی مشتمل بر بیش از ۸۰ متغیر بود که با مذاقه در گزاره‌های به دست آمده و حذف

⁴ PESTEL

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشبران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

یا ادغام برخی از گزاره‌ها، نهایتاً تعداد ۳۰ متغیر به عنوان متغیرهای دخیل در مرحله تحلیل جمع‌بندی و تدوین گشت که در جدول شماره سه ارائه گردیده است. بدلیل اینکه هسته تمامی روش‌های بکار رفته در فرآیند پژوهش، مبتنی بر آراء خبرگان می‌باشد، حساسیت و محدودیت قابل توجهی در انتخاب خبرگان بر اساس دو مولفه برخورداری از نگرش و سابقه فعالیت حرفه‌ای و تحصیلات و دانش مرتبط با حوزه مورد مطالعه اعمال گردیده و با توجه به حجم بالای سوالات در مرحله وزن دهی میزان تاثیرات متقابل در ماتریس نهایی که بالغ بر ۴۸۳۰ پاسخ در درایه‌های ماتریس درج گردیده، نهایتاً تعداد ۱۲ نفر تا پایان پژوهش مشارکت نمودند. جدول شماره ۲ اطلاعات مربوط به خبرگان مورد رجوع در پژوهش را نمایش می‌دهد.

جدول ۲: اطلاعات زمینه‌ای خبرگان مشارکت کننده در پژوهش

تعداد (نفر)	طبقه بندی	شاخص
۶	مدیران و کارشناسان حوزه مربوطه	زمینه شغلی
۳	استاد	
۳	پژوهشگران	
۲	دکتر یا دانشجوی دکترا در حوزه مرتبط	میزان تحصیلات
۴	فوق لیسانس	
۶	لیسانس	
۸	مرد	جنسیت
۴	زن	

پس از این مرحله، تحلیل تاثیرات متقابل با نرم‌افزار میک‌مک اجرا گردیده است. در این بخش ابتدا با توجه به تعداد متغیرهای دخیل در تحلیل (در اینجا $n=30$) یک ماتریس 30×30 تشکیل و امتیازدهی بر اساس میزان تاثیرگذاری متغیرها بر یکدیگر بر اساس نظر خبرگان انجام شده است. در این مرحله هم به لحاظ تعدد عناصر درایه‌ها و هم تعدد حوزه‌های علمی و تخصصی مرتبط با بلوک‌های مختلف ماتریس کلی، هر کدام از نخبگان به بخش محدود و خاصی از سوالات پاسخ داده‌اند و نهایتاً پاسخ‌ها توسط پژوهشگران ترکیب و یکپارچه شده است. ماتریس حاصل که تحت عنوان ماتریس تاثیرات مستقیم^۵ شناخته می‌شود ماتریسی است که درایه‌های m_{ij} در آن نمایشگر میزان تاثیرگذاری متغیر سطر i بر متغیر ستون j می‌باشد. این تاثیرگذاری در طیفی پنجگانه شامل اعداد صفر تا ۴ خواهد بود. عدد صفر به معنی عدم تاثیرات مستقیم، عدد ۱ به معنی تاثیر ضعیف، عدد ۲ بیانگر تاثیر متوسط، عدد ۳ علامت تاثیر شدید و عدد ۴ به مفهوم تاثیر بالقوه می‌باشد. در این وضعیت تاثیر متقابل بین این متغیرها در زمان حال متصور نیست، اما ممکن است در صورت بروز تغییرات سیستمی، این متغیرها بر هم تاثیرگذاری داشته باشند.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

اما در مراحل تکمیلی تحلیل، غیر از ماتریس تاثیرات مستقیم، دو ماتریس دیگر نیز تولید می‌شوند. یکی ماتریس تاثیرات غیرمستقیم^۶ و دیگری ماتریس تاثیرات بالقوه^۷. ماتریس تاثیرات غیرمستقیم از توان‌رسانی ماتریس تاثیرات مستقیم حاصل می‌گردد. به این ترتیب که ماتریس تاثیرات مستقیم هر بار که در خودش ضرب می‌شود، رتبه‌بندی جدید متغیرها محاسبه می‌گردد و این کار تا زمانی که رتبه متغیرها تغییری نداشته و به پایداری برسد ادامه می‌یابد. گوده معتقد است این فرآیند نهایتاً در توان هفتم یا هشتم ماتریس اولیه با پایدار شدن لیست متغیرها به اتمام می‌رسد و لیست حاصل از تاثیرات غیرمستقیم مهم‌تر و معنی‌دارتر از رتبه‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرات مستقیم می‌باشد (Godet, 1994). زیرا این لیست اهمیت متغیرهایی را کشف می‌کند که بر اساس ملحوظ داشتن تاثیرات زنجیره‌ای و انعکاسی بین متغیرها به دست آمده است که بر اساس شهود ذهنی خبرگان قابل درک و تشخیص نمی‌باشند.

نکته‌ای که در پژوهش‌های داخلی غالباً مورد غفلت قرار می‌گیرد میزان پرشدگی درایه‌ها و فرآیند محاسبه تاثیرات غیرمستقیم می‌باشد. بر اساس تجربه، ماتریس تاثیر متقابل متغیرها اگر به درستی تکمیل گردد بین ۱۵ تا ۲۵ درصد سلول‌های آن دارای مقدار خواهد بود و در تحلیل‌های بزرگتر ممکن است این مقادیر به ۳۰ تا ۳۵ درصد نیز بالغ گردد. عملکرد نرم افزار میک‌مک به نحوی است که هر چه تعداد سلول‌های ماتریس تاثیرات متقابل که به آنها مقدار داده می‌شود از سطوح فوق‌الذکر بالاتر رود، تحلیل ارائه شده توسط نرم‌افزار در مورد تاثیرات غیرمستقیم غیرواقعی‌تر خواهد بود به نحوی که اگر سلول‌های ماتریس به شکل کامل پر شود، خروجی‌های میک‌مک در مورد تاثیرات غیرمستقیم به سختی نشانه‌ای حاصل از تاثیرات واقعی غیرمستقیم بین متغیرها خواهد بود (Godet, 1994, p. 89). این سطوح پرشدگی زمانی رعایت خواهند شد که تحلیلگر و خبره‌های مورد رجوع وی تاثیرات غیرمستقیم را به غلط، تاثیر مستقیم تلقی و در ماتریس وارد نسازند. در این پژوهش مستمراً به خبرگان یادآوری گردیده که صرفاً تاثیر مستقیم هر متغیر I بر متغیر J را در درایه mij مد نظر داشته باشند. بر این اساس ۱۰ تا ۲۰ درصد از نتایج تحلیل‌های ساختاری با میک‌مک شامل کشف متغیرهایی است که تخصص و شهود فردی تحلیلگران قادر به تشخیص آن نمی‌باشد.

همچنین گوده تحلیل جالبی در مورد تقسیم‌بندی سه‌گانه تاثیرات؛ یعنی تاثیرات مستقیم، غیرمستقیم و بالقوه ارائه می‌دهد. از منظر افق زمانی، دسته‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرگذاری مستقیم، عمدتاً دلالت بر دوره زمانی کوتاه مدت یا میان‌مدت دارد. از سوی دیگر طبقه‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرگذاری غیرمستقیم به دلیل ملحوظ داشتن تاثیرات زنجیره‌ای و انعکاسی بین متغیرها، ناظر بر دوره زمانی میان‌مدت و بلندمدت است و به همین نسبت متغیرهایی که بالقوه روی دیگر متغیرها تاثیرگذاری دارند، برای فعلیت یافتن این تاثیر و تاثیر بر دوره زمانی طولانی‌تر از تاثیرات غیرمستقیم نیازمند می‌باشند (Godet, 1994).

6 Matrix of Indirect Influence (MII)

7 Matrix of Potential Influence (MPI)

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

مرحله پایانی که مهمترین گام تحلیل به روش بررسی تاثیرات متقابل است، تحلیل خروجی های نرم افزار می باشد. بایستی اذعان داشت که هیچ قاعده قطعی در مورد تحلیل نتایج وجود ندارد و برداشت مفهوم این اولویت بندی ها و نوع کاربست آن ها در فرآیند تصمیم سازی راهبردی، منطقه الفراغ تحلیلگران و تصمیم گیران است.

جدول ۳: لیست کامل متغیرهای تحلیل با تقسیم بندی بر مبنای الگوی پستل

عنوان متغیر	ردیف	عنوان متغیر	ردیف	تیپ شناسی متغیرها (PESTEL)
تمرکز زدایی در ساختار اقتصادی و مالی	۱۶	اهمیت منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی	۱	
تقویت روحیه تعاون، مسئولیت پذیری و مشارکت و جهادی	۱۷	انرژی هسته ایی	۲	
حکمرانی خوب	۱۸	سیستم دفاعی مبتنی بر بازاریابی	۳	
بهره گیری از سامانه جامع اطلاعاتی به منظور تحقق عدالت مالیاتی	۱۹	ایجاد فرصت ها و بسترهای تشکیل خانواده	۴	
توجه به فناوری اطلاعاتی	۲۰	سیاست گذاری فرهنگی در زمینه محیط زیست	۵	

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

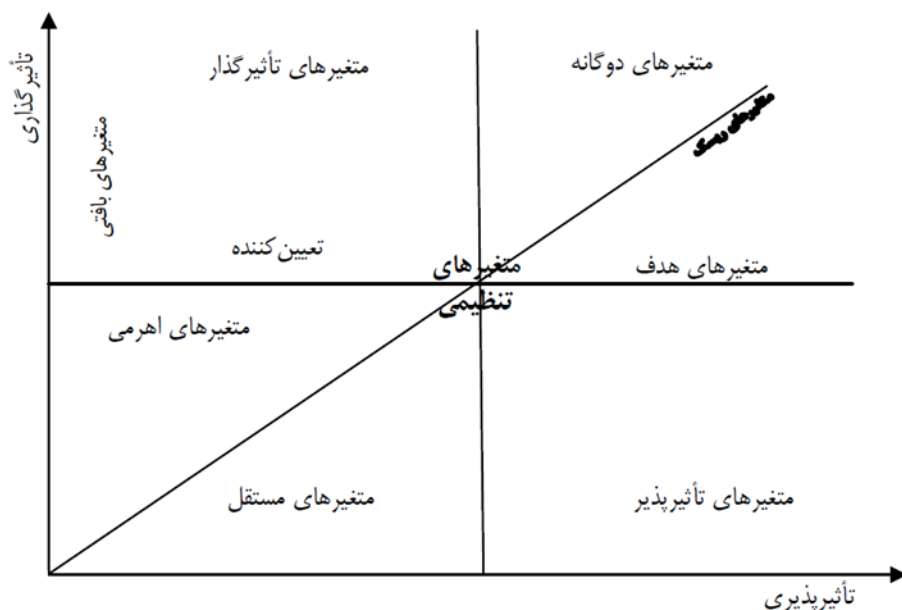
۶	روی آوردن به صنایع تبدیلی
۷	کاهش وابستگی به صادرات نفت و خام فروشی
۸	دیپلماسی صلح آمیز
۹	تقویت ارزش پول ملی
۱۰	توسعه پایدار
۱۱	اهمیت و برجسته کردن مای ملی با احترام به تمام اقلیت‌ها
۱۲	خداحوری مرکز ثقل اعتقادات
۱۳	نقش اساسی آموزش و پرورش در جهت ترویج سبک زندگی اسلامی
۱۴	توجه به ضمانت اجرایی قوانین
۱۵	پوشش بیمه همگانی و پاسخگو بودن به نیاز سلامت مردم

هر چند ردپای ضرایب و اعداد تا حدودی به تحلیل ساختاری به روش میک‌مک باز می‌شود، اما بایستی به خاطر داشت و تاکید نمود که این روش تحلیلی کاملاً کیفی محسوب می‌گردد. اساس تدوین لیست اولیه متغیرها و مقایسه میزان تاثیرگذاری و وابستگی آن‌ها تماماً مبتنی بر آراء خبرگان بوده و تنها در بخش طبقه‌بندی و اولویت‌دهی به آن‌هاست که به نوعی عملیات و محاسبات کمی رخ می‌نمایند. در این پژوهش تلاش شده است متغیرهای کلیدی موثر بر الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت شناسایی شده و لذا هم در مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و هم در مصاحبه‌های عمیق و شبه‌دلفی صورت گرفته، از الگوی پستل برای احتراز حداکثری نسبت به غفلت از هر متغیری که در یکی از زمینه‌های شش‌گانه قابل طرح است استفاده گردیده و جمع‌بندی نتایج به دست آمده از این بخش شامل ۲۰ متغیر در جدول شماره ۳ ارائه شده است. در حقیقت این الگو ابزاری برای نظم بخشیدن به ادراک فرد درباره آینده محیطی است که تصمیمات در آن اتخاذ خواهد شد (حاجیان، ۱۳۹۱).

نتایج و یافته‌ها

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

چنانکه پیش‌تر نیز اشاره گردید، تحلیل نتایج و خروجی‌های نرم‌افزار میک‌مک فرآیندی متصلب با ساختار بسته نیست. تحلیل‌گر و تصمیم‌ساز ضمن الهام از نتایج تحلیل که بر اساس آرای خبرگان و ارزش افزوده تحلیلی که نرم‌افزار ایجاد می‌کند، می‌توانند درک و شهود درونی خود را نیز به نتایج تحلیل بار نمایند. لکن تفسیر خروجی‌های نرم‌افزار از الگوی پذیرفته‌شده‌ای تبعیت می‌کند. بر اساس مطالعات گوردون (Gordon, 1994)، تحلیل نقشه توزیع متغیرها پس از دریافت خروجی نرم‌افزاری، تابع الگوی نشان داده شده در شکل شماره یک خواهد بود.

شکل ۱: الگوی توزیع انواع متغیرها در نقشه «وابستگی-تأثیرگذاری» نرم‌افزار میک‌مک

بر این اساس دسته‌بندی متغیرها را می‌توان به شرح ذیل تحلیل نمود:

۱- در ربع سمت چپ بالا که در شکل شماره یک با عناوین متغیرهای تعیین‌کننده، بافتی و تاثیرگذار معرفی شده‌اند، متغیرهایی با بیش‌ترین میزان تاثیرگذاری بر سایر متغیرها و کمترین میزان تاثیرپذیری از آنها قرار می‌گیرند. هر چه متغیرها به محور قائم نزدیک شده و همزمان از مبدا نیز فاصله بگیرند، تاثیرپذیری کمتر و تاثیرگذاری بیش‌تر خواهد شد. منتهی الیه این وضعیت مکان جایگیری پیشران‌های سیستم می‌باشد.

۲- در ربع پایینی سمت چپ که در شکل شماره یک با عناوین متغیرهای مستقل یا اهرمی علامت‌گذاری شده‌اند، متغیرهایی با کمترین میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری قرار خواهند گرفت. طبیعی است که این متغیرها ارزش تحلیلی نداشته و اهمیتی برای آنها در سیستم متصور نیست.

۳- ربع پایینی سمت راست محل استقرار متغیرهایی با تاثیرپذیری بالا و تاثیرگذاری پایین است. این متغیرها که با عنوان متغیرهای وابسته سیستم نیز شناخته می‌شوند، از این بابت که در اثر تغییرات سیستمی بیش‌ترین تغییر در آنها رخ خواهد داد اهمیت دارند. لکن خود این متغیرها منشا اثر و ایجاد تغییر در سیستم نمی‌باشند.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

۴- در ربع بالایی سمت راست، متغیرهایی قرار می‌گیرند که پایداری سیستم به شدت تحت تاثیر آنها قرار دارد. این متغیرها هم تاثیرپذیری بالایی از سایر متغیرها و تغییرات سیستمی دارند و هم منشا مهمی برای ایجاد تغییر در سیستم می‌باشند. این متغیرها با عناوینی چون متغیرهای ریسک، دوگانه یا هدف نامگذاری شده‌اند.

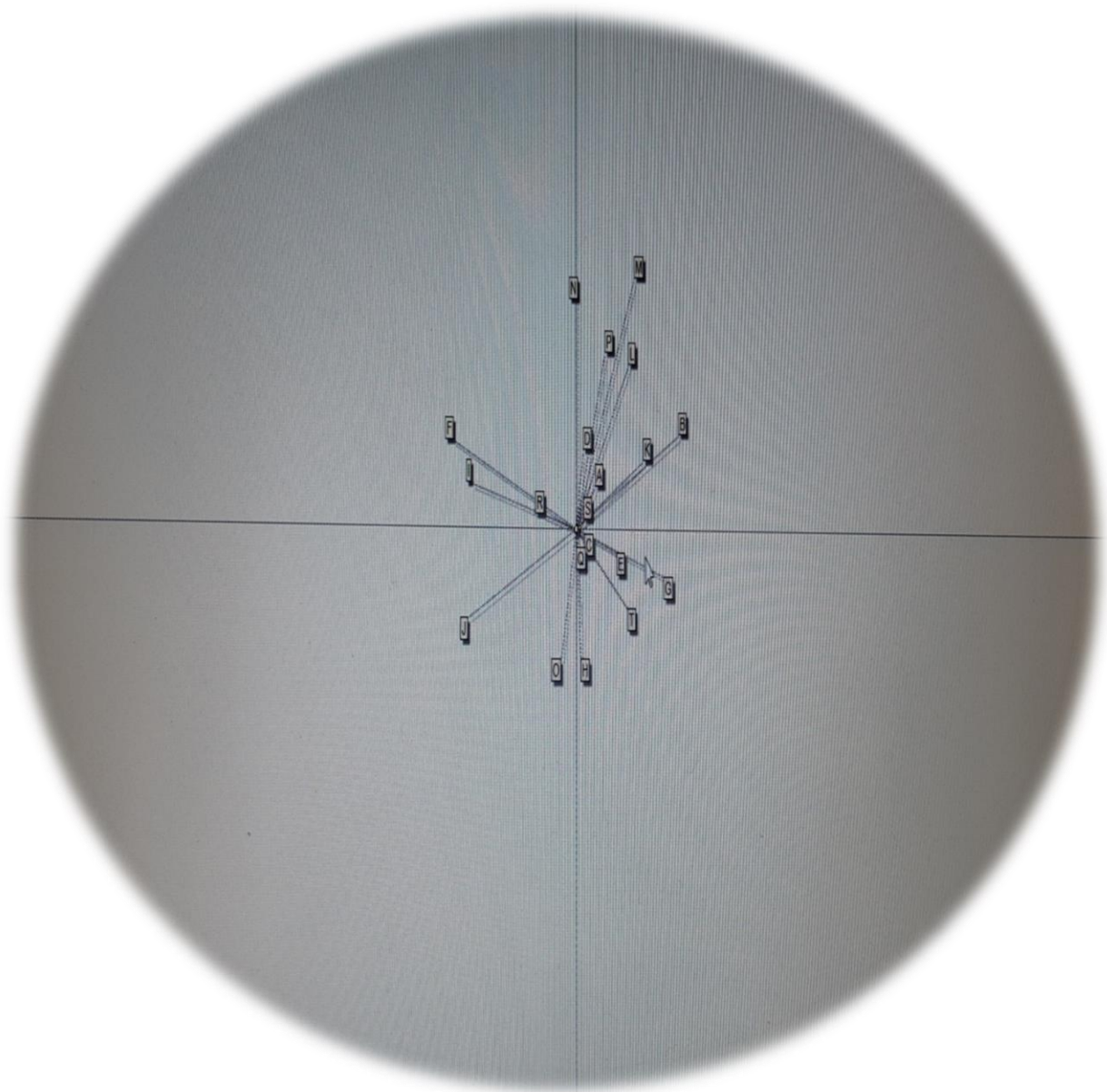
۵- مهمترین متغیرهای سیستمی که در تحلیل تاثیرات متقاطع شناسایی می‌گردند متغیرهایی هستند که در ناحیه مربع شکل شماره یک در مرکز تقاطع خطوط جدا کننده ربع‌ها با عنوان متغیرهای تنظیمی قرار می‌گیرند. این متغیرها در سطح متعادلی از میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری قرار داشته و از قابلیت بالایی در دستکاری و مدیریت مسیر تغییرات سیستم برخوردار می‌باشند

تحلیل نرم‌افزاری و خروجی‌ها

ماتریس نهایی پس از اخذ و اعمال آراء خبرگان در مورد میزان و نوع تاثیرگذاری متغیرها بر همدیگر ماتریسی 20×20 بوده که میزان پرشدگی آن $37/69$ درصد است و به سقف مطلوب پرشدگی 35 درصدی که از سوی گوده به عنوان معیاری برای مطلوبیت محاسبات تاثیرات غیرمستقیم در ماتریس‌های حجیم ذکر شده نزدیک است. همچنین پایداری رتبه‌بندی متغیرها نیز در دور چهارم محاسبات حاصل گردیده است.

بر اساس توضیحات ارائه شده حکمرانی خوب می‌تواند پیشران تحولات عمیق الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت به حساب بیاید.

شکل (۲): نقشه توزیع متغیرها بر اساس تحلیل تاثیرات مستقیم

تحلیل نحوه جانمایی این متغیرها در نقشه فوق با توجه به دو الگوی مرسوم پایداری و ناپایداری سیستم‌ها، نشان می‌دهد سیستم مورد تحلیل ناپایدار است.

یعنی روابط بین دو متغیر تحت تاثیر متغیرهای ۲۰ گانه مورد مطالعه، از وضعیت ناپایداری برخوردار بوده و تغییر در متغیرها می‌تواند تغییر در سیستم و الگوی ارتباطات فیما بین را به همراه داشته باشد. این بدان معنی است که تعیین متغیرهای دارای قابلیت دستکاری و مدیریت، می‌تواند الگویی را برای شکل‌دهی به روابط فیما بین و مدیریت مسیر آینده

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

آن در اختیار تصمیم‌سازان قرار دهد. این متغیرها همان «متغیرهای تنظیمی» هستند که در ناحیه تلاقی خطوط تقسیم در نمودار شکل یک قرار گرفته‌اند.

نکته دیگری که می‌توان از نتایج تحلیل نرم‌افزاری استفاده کرد ماهیت متغیرهای مهم تاثیرگذار بر روابط بین دو متغیر است. اگر به خروجی‌های مربوط به متغیر با بیش‌ترین تاثیرگذاری و نیز متغیر با بیش‌ترین تاثیرپذیری توجه شود نتیجه این بررسی را می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت اساساً تحت تاثیر متغیرهایی زیر است.

- اثرگذارترین متغیر، حکمرانی خوب در الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت است.

- اثرپذیرترین متغیرها، سیستم دفاعی مبتنی بر بازدارندگی و تقویت روحیه تعاون، مسئولیت‌پذیری و مشارکت و جهادی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تمرکز و هدف پژوهش حاضر شناسایی و ارزیابی متغیرهای اصلی موثر بر آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت با رویکردی سیستمی و کلان است. مدیریت روابط فی‌مابین که از چند دهه گذشته تاکنون شاهد پویایی‌های چندان مثبتی نبوده و طی سال‌های اخیر نیز دچار مشکلات بیش‌تری گردیده است، مستلزم شناخت صحیح و همه‌جانبه از پیشران‌ها، عوامل کلیدی و متغیرهای مهم در بستر تفسیر سیستمی از این مولفه‌ها می‌باشد. همچنین در این پژوهش با استفاده از تکنیک تحلیل اثرات متقابل، تاثیر و تاثر این عوامل که مخصوصاً در رویکرد آینده‌پژوهانه به مساله حائز اهمیت زیادی است، مورد توجه قرار گرفته است. در واقع در روش تحلیل اثرات متقابل تلاش می‌گردد احتمال تاثیر یک رویداد بر رویدادهای دیگر مورد توجه قرار گیرد. لذا با ترکیبی از روش‌های مختلف خبره‌محور و تکنیک‌های نرم‌افزاری تلاش گردید از دانش کارورزان حرفه‌ای که هم تجارب عملی در حوزه مورد مطالعه داشته و هم از دانش قابل توجه دانشگاهی برخوردار می‌باشند، مولفه‌های مورد نظر واکاوی گردد.

بر این اساس از بین متغیرهای ۲۰ گانه مورد مطالعه، «حکمرانی خوب» به‌عنوان پیشران و متغیرهایی چون «بهره‌گیری از سامانه جامع اطلاعاتی به‌منظور تحقق عدالت مالیاتی»، «سیستم دفاعی مبتنی بر بازدارندگی»، «تقویت روحیه تعاون، مسئولیت‌پذیری و مشارکت و جهادی»، «اهمیت منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی»، متغیرهای تنظیمی سیستم بوده و بیش‌ترین قابلیت را در اعمال مدیریت بر آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت دارند. نکته مهم و کاربردی پژوهش حاضر این است که با مراجعه به نتایج تحلیل، مولفه‌های موثر بر هر کدام از این متغیرها نیز قابل شناسایی است.

واضح است که از بین این متغیرها نیز سرمایه‌گذاری روی متغیرهایی که در ناحیه متغیرهای تنظیمی قرار گرفته‌اند ترجیح بیش‌تری خواهد داشت زیرا به شکل نسبتاً متوازی هم تاثیرپذیری و قابلیت دستکاری و هم تاثیرگذاری آنها

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشبران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

قابل توجه است. البته ممکن است با این دو معیار، متغیرهای ریسک نیز برای مدیریت سیستم مناسب به نظر برسند؛ زیرا می‌توان به راحتی آنها را دستکاری کرد و از سوی دیگر نیز تاثیرگذاری بیش‌تری بر سیستم دارند. اما نکته اینجاست که این متغیرها به لحاظ تاثیرپذیری بالا، پایداری کمی داشته و ارزش سرمایه‌گذاری ندارند.

به هر حال فاز کاربردی‌تر این پژوهش که به‌عنوان پیشنهاد تحقیقات بعدی قابل طرح است، کار روی متغیرهای تنظیمی شناسایی شده در این پژوهش و استخراج سناریوهای مختلف برای آینده الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت است که می‌تواند موضوع یک تحقیق مستقل قرار گیرد. در نهایت مجدداً تاکید می‌گردد که این نقشه ترسیم‌شده از سیستم به شناسایی متغیرهای کلیدی موثر بر الگوی پایه اسلامی پرداخته و رتبه‌بندی عوامل کلیدی و متغیرها، ناشی از قضاوت خبرگان مورد مراجعه در این تحقیق می‌باشد که علیرغم اعمال فرآیندهای ایجاد همگرایی، ممکن است به طور کامل مورد قبول تصمیم‌سازان یا دیگر خبرگان علمی و حرفه‌ای این حوزه قرار نگیرد؛ با این وجود آنچه مسلم است، می‌تواند گام موثری در ارائه یک تفسیر ساختارمند و سیستمی از روابط حال و آینده دو متغیر اصلی تحقیق تلقی گردد.

به‌منظور غنی‌تر شدن هرچه بیش‌تر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت انجام تحقیقی بر روی متغیرهای تنظیمی از جمله اهمیت منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی، تقویت روحیه تعاون، مسئولیت‌پذیری و مشارکت و جهادی ضروری است. همچنین در جهت تقویت این الگو سناریونویسی برای آینده الگوی پیشرفت اسلامی حائز اهمیت است.

منابع

- ✓ اسلاتر، ریچارد (۱۳۸۶). دانش واژه آینده‌پژوهی، ترجمه محمدرضا فرزاد و امیر ناظمی‌کرامت‌زاده، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- ✓ امرائی، حسن (۱۳۸۸). مهندسی سیاست، تهران: شوکا، چاپ اول.
- ✓ بهشتی، محمدباقر؛ زالی، نادر (۱۳۹۰). شناسایی عوامل کلیدی توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی بر پایه سناریو: مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی، مدرس علوم انسانی-برنامه‌ریزی و آمایش فضا.
- ✓ ثقفی، فاطمه؛ علی احمدی، علیرضا؛ قاضی نوری، سپهر؛ حورعلی، منصوره (۱۳۹۳). طراحی و پیاده سازی مدل مرجع پس‌نگری برای شناسایی عوامل کلیدی موفقیت CSF خدمات دولت الکترونیکی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات راهبردی جهانی شدن.
- ✓ حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۰). هشداردهی: کارکرد تحلیل اطلاعاتی در پیشگیری از غافلگیری، فصلنامه مطالعات راهبردی.
- ✓ حاجیانی، ابراهیم. (۱۳۹۱). مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ✓ خوش‌چهره، محمد، و نیکبخش‌حبیبی (۱۳۹۱). اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی نظام ج.ا.ایران، فصلنامه راهبرد، دوره ۲۱، شماره ۶۲، ۲۱۹-۲۴۴.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران ما، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

- ✓ راست قلم، مهدی؛ صیدایی، اسکندر؛ نوری، هدایت‌الله (۱۳۹۵). تعیین پیشران‌های کلیدی رهیافت روستای خلاق با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک، فصلنامه پژوهش‌های روستایی.
- ✓ رستم‌زاده، پرویز و مجتبی پناهی (۱۳۹۴). نسبت‌شناسی «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» و اقتصاد مقاومتی، همایش توسعه پایدار استان یزد در بستر اقتصاد مقاومتی، یزد، دانشگاه آیت‌الله حائری میبد، https://www.civilica.com/Paper-HAERI_1-HAERI_01_15.html.
- ✓ روستایی، شهریور؛ علی اکبری، اسماعیل؛ حسین زاده، رباب (۱۳۹۵). بررسی عوامل کلیدی تاثیرگذار بر رشد شهرهای بزرگ (مورد مطالعه: شهر ارومیه)، پژوهش و برنامه ریزی شهری.
- ✓ زالی، نادر؛ زمانی‌پور، مسعود (۱۳۹۴). تحلیل سیستمی متغیرهای راهبردی توسعه منطقه‌ای در برنامه‌ریزی سناریو مینا (مورد مطالعه: استان مازندران)، آمایش سرزمین.
- ✓ زند، اکبر (۱۳۹۳). روش‌های نوین تحلیل اطلاعاتی، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات.
- ✓ سنچولی، زینب (۱۳۹۲). تبیین ماهیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی و ایرانی، سال ۲، شماره ۳، ۷۷-۱۰۲.
- ✓ سند الگوی پایه‌ی اسلامی ایرانی پیشرفت، تاریخ مراجعه ۱۳۹۷/۱۲/۰۵، <http://olgou.ir>.
- ✓ طاهری دمنه، محسن؛ نادری خورشیدی، علیرضا (۱۳۹۳). آینده نگاری منابع انسانی در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش تلفیقی سناریوپردازی و تحلیل اثرات متقاطع، فصلنامه منابع انسانی ناجا.
- ✓ عبدالملکی، حجت‌اله (۱۳۹۱). الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت منطقه‌ای (مقدمه‌ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه‌ریزی)، مطالعات اقتصاد اسلامی، دوره ۴، شماره ۸، ۲۱-۵۱.
- ✓ مختاریان‌پور، مجید (۱۳۹۵). مدل فرایندی طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۴، شماره ۸، ۹-۳۰.
- ✓ مولایی، محمدمهدی؛ طالبیان، حامد (۱۳۹۵). آینده‌پژوهی مسائل ایران با روش تحلیل ساختاری، فصلنامه مجلس و راهبرد.